

TURKIYA VA NATO MUNOSABATLARIDAGI TARIXIY RIVOJLANISH VA HOZIRGI DINAMIKA

Obidova Ruxshona Vohid qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti Turkiya tarixi yo'nalishi

Turk-ingliz guruhi 2-bosqich talabasi

Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti katta o'qituvchisi

I.B. Xudoynazarov

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Turkiyaning xalqaro tashkilotlar, ayniqsa NATO tashkilotidagi siyosiy o'rni haqida so'z boradi. Shu o'rinda Turkiyaning NATO bilan aloqalarining tarixiy rivojlanishi va hozirgi dinamikasi hamda Shvetsiyaning NATOdagi ishtirokini qanchalik ma'qullashi haqida so'z yuritilib, xalqaro munosabatlardagi muhim voqea sifatida ko'rib chiqamiz. Bu qaror ortidagi sabablarni va yana xalqaro doiradagi o'zaro aloqalarning nazariy va amaliy asoslari, zamonaviy bosqichlari, xalqaro doiradagi uchrashuvlar va unda ko'zlangan hamkorlik asosidagi strategik rejalar haqida ma'lumot olishimiz mumkin.*

Kalit so'zlar: *Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti (NATO), Otaturk siyosati, "veto" huquqi, "NATO- 2030" kun tartibi, tashkilot kengayishidagi Turkiya hissalar, geosiyosiy vaziyatlar, strategik rivojlanish dasturlari.*

Turkiya Respublikasining asoschisi va Bosh qo'mondoni Mustafo Kamol Otaturk mamlakatning tashqi va xavfsizlik siyosatini belgilashda qabul qilgan asosiy tamoyil-butun dunyoda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash va himoya qilish uchun xalqaro hamjamiyat bilan birgalikda harakat qilish edi. Shu sababli, xalqaro huquqda barcha G'arb mamlakatlari qatori Turkiya ham xalqaro tashkilotlar doirasida rivojlanishni istadi. Otaturk tirik bo'lganida Turkiyaning 1949- yil 4-aprelda Vashingtonda imzolangan shartnoma bilan tuzilgan Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti (NATO)ga qo'shilish siyosatini olib borgan bo'lardi. Aslini olganda, Turkiya Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh), Kanada va G'arbiy Yevropa davlatlarini o'z ichiga olgan NATOga a'zo bo'lishi bilan Otaturk "zamonaviy sivilizatsiya darajasi" deb ta'kidlagan G'arb dunyosining bir qismiga aylandi. Turkiyaning huquq va mas'uliyat jihatidan G'arb ittifoqining teng qismi bo'lishi bilan Turk Qurolli Kuchlarining harbiy salohiyati va qudrati katta darajada mustahkamlanib, tashkiliy jihatdan ittifoqdosh davlatlar bilan mos qo'mondonlik va nazorat mexanizmlari ishlab chiqildi. Shu nuqtai nazardan, Turkiya o'zida shakllantirilgan geostrategik nazariyalar Ittifoqning eng yuqori qaror qabul qiluvchi organi Shimoliy Atlantika Kengashi tomonidan qabul qilingan qarorlar va shunga mos ravishda tuzilgan harbiy rejalashtirish va kuch tuzilmasini rivojlantirish maqsadlariga mos keladi. Bu o'rinda Turkiya ittifoqchilarining xavfsizligi, suvereniteti

va o'z hududlarini himoya qilish uchun eng ko'p va yuqori malakali hissa qo'shgan davlatlar qatoriga kiradi. Turkiya NATOga a'zo bo'lishi bilan dunyoning eng kuchli harbiy tashkilotida "veto" huquqiga ega bo'lgan davlatga aylandi. 1952- yilda NATOga a'zo bo'lganidan beri Ittifoq tomonidan berilgan ijobiy xavfsizlik kafolatlari Turkiyaning milliy xavfsizligiga katta hissa qo'shdi. Bu o'z o'zida Otaturkning tashqi siyosat va milliy xavfsizlik haqidagi tushunchasiga mos keladi. Biroq Turkiya NATO a'zolidan kelib chiqadigan mas'uliyatni munosib tarzda bajargan bo'lsada, Turkiya xavfsizligi to'g'risida ayrim masalalarda Ittifoq o'z mas'uliyatini bajarmayotganini ham aytib o'tish joiz. Buning eng muhim ko'rsatkichi, Yevropa ittifoqi a'zolarining, jumladan, 1970- yillardan boshlab Turkiya duchor bo'lgan xalqaro terror harakatlariga va siyosiy birligiga tahdid solgan hujumlar qarshisida Turkiyani yetarli darajada qo'llab- quvvatlamaganidir. Mamlakat hududiy yaxlitligi, xavfsizlik kuchlari va tinch aholi hayotiga tahdid solgan siyosiy kuchlar oldida munosib chora ko'ra olmagan jihatlari ham bor²⁴.

Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti (NATO) a'zosi bo'lgan Turkiya Sovuq urush davriga borib taqalgan chuqur munosabatlarga ega. Bu munosabatlar Turkiyaning milliy xavfsizligi, tashqi siyosat afzalliklari va mintaqaviy xavfsizlik dinamikasining markaziy qismini tashkil qiladi. Turkiya 1952- yil 18-fevralda rasman NATOga a'zo bo'ldi va o'sha kundan boshlab Atlantika ittifoqining bir qismi hisoblanadi. Sovuq urush davrida NATO Sharqiy blokga qarshi xavfsizlik soyaboni bo'lib xizmat qildi va Turkiya G'arb ittifoqining bir qismi sifatida Sovet tahdidiga qarshi turish majburiyatini e'lon qildi²⁵. NATOga a'zo bo'lish Turkiyaning nafaqat harbiy xavfsizligini ta'minladi, balki mamlakatning G'arb bilan iqtisodiy va siyosiy integratsiyasini tezlashtirdi. Turkiya NATOning harbiy tuzilmalariga o'z hissasini qo'shdi, shuningdek, NATOning yangilanishlari va kengayishlarini qo'llab- quvvatladi. Turkiya o'zi bilan birgalikda boshqa Yevropa mamlakatlarini ham tashkilotga kirishiga ko'maklashdi. Masalan, Shvetsiyaning NATOga kirishiga doim ijobiy fikrda edi. Aloqa bo'yicha raisligining ijtimoiy media hisobidan qilingan postda Shvetsiyaning NATOga a'zo bo'lish protokoli 2023- yil 23-oktabr kuni prezident Rejep Tayyip Erdog'an tomonidan imzolandi va NATOga yuborildi. Turkiyaning Shvetsiyaning NATOga a'zo bo'lishini ma'qullash qarori Shvetsiyaning NATOga a'zo bo'lish istagini qo'llab- quvvatlashidan kelib chiqdi. Anqara Shvetsiyaning Shimoliy Atlantika alyansidagi ishtirokiga qarshi chiqmadi va bu talabni bloklamaslikka tayyorligini bildirdi. Bu holat Turkiyaning Shvetsiya bilan diplomatik aloqalarining ijobiy tarzda davom etishi kerakligini ko'rsatadi.

²⁴ Kayar Ag'in ve Kaya Yasin Çağlar, "1952-2020'de Türkiye'nin NATO ilişkileri", Sosyal-insani ve idari bilimler alanında uluslararası çalışmalar, cilt XVIII, Eğitim yayınevi, 2022, s.7-23.

²⁵ Kibarog'lu Mustafa, "Füze Kalkanı Projesinde Türkiye'nin Rolü", Journal of Balkan and Middle Eastern Studies, Yaz 2013, Cilt. 15, hayır. 2, Londra, s. 223-236.

Siyosiy miqyosda Turkiyaning dinamikasini hisobga olsak, bu qaror ichki siyosiy dinamikani ma'lum ma'noda aks ettirganini ko'rish mumkin. Turkiyada saylovchilar orasida G'arbga nisbatan salbiy munosabat bo'lgan bir paytda prezident Erdog'anning bu qadamni qo'ygani xalqaro munosabatlarning ichki siyosat bilan birga kelishiga misol bo'la oladi. Prezident Rejep Tayyip Erdog'anning bunday siyosiy harakatlari Turkiya va Shvetsiya o'rtasidagi munosabatlarning kelajagiga katta ta'sir ko'rsatadi. Erdog'an munosabatlarni keskin bahsga aylantirmaslikka ehtiyotkorona yondashadi. Biroq, turk yetakchisining siyosat yo'nalishi ba'zan o'zgarib tursada, u odatda pragmatik asosga amal qiladi. Turkiya va Shvetsiya o'rtasidagi bu rivojlanish natijalari Turkiya hukumatining yondashuvida ba'zi o'zgarishlarga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi²⁶. Turkiya tashqi siyosati odatda ko'p qirrali diplomatiyani qo'llaydi. Natijada Turkiya NATO a'zoli bilan birga Rossiya bilan aloqalarini davom ettirayotgan bir paytda Turkiya tashqi siyosatida murakkab muvozanatni saqlashga harakat qilmoqda. Bu Turkiyaning xalqaro munosabatlardagi muvozanatni aks ettiradi va Turkiya hukumati strategik muammolarni hal qilishda mantiqiy va oqilona yondashishga harakat qiladi.

NATO kontekstida Turkiyaning xalqaro pozitsiyasi va aloqalari quyidagicha: Turkiyaning Shvetsiyaning NATOdagi ishtirokini ma'qullash qarorini Turkiyaning xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlashga qaratilgan siyosatning bir qismi deb hisoblash mumkin. Turkiya mintaqaviy va global strategik davlat sifatida mavjudligini saqlab qolishni istaydi. Shvetsiyaning NATOga qo'shilishini qo'llab-quvvatlash Turkiyaning NATOdagi mavqeini va ittifoq ichidagi munosabatlarini mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi mumkin. Turkiyaning geosiyosiy joylashuvi, ayniqsa NATOning janubi-sharqiy qanoti sifatida muhim hayotiy ahamiyatga ega. Turkiya Yevropa va Osiyoni bog'lovchi ko'prik vazifasini o'taydi va Yaqin Sharqqa yaqinligi tufayli NATOning mintaqaviy beqarorlikka qarshi kurashida markaziy rol o'ynaydi. Bu strategik geografik joylashuv Turkiyaning NATO doirasidagi ahamiyatini belgilaydi. Turk Qurolli Kuchlari harbiy salohiyati jihatidan NATODA ikkinchi eng katta armiya kuchiga ega. Turkiyaning harbiy qudrati unga NATOning harbiy amaliyotlari va missiyalarida muhim rol o'ynashga imkon beradi. Bundan tashqari, Turkiya NATO a'zolari va ittifoqchilari uchun harbiy baza kabi strategik ob'yektlarga ega²⁷. NATO bilan hamkorlik va sheriklik dasturlari Turkiyaning xalqaro maydonda samarali ishtirok etishiga yordam beradi. Turkiya NATO bilan hamkorlikda mudofaa va xavfsizlik siyosatini muvofiqlashtiradi. Bundan tashqari, Turkiya NATO tashkiloti doirasida inqirozni boshqarish, terrorizmga qarshi kurash va boshqa muhim missiyalariga katta hissa qo'shadi. Turkiyaning mintaqaviy aloqalarini ham NATO diqqat bilan kuzatadigan birlikdir. Turkiya NATO bilan hamkorlik qilib, mintaqaviy barqarorlikni

²⁶ Навроцкий, Владимир „Влияние реализации программы «Партнёрство ради мира» на процесс расширения НАТО“. Віче (февраль 2011). 14 сентября 2014.

²⁷ Melih Duman, 70. "2020-yilda Turkiya-NATO munosabatlarining tarixiy o'lchovi", Akademik sezgirliklar, 2023-yil, jild: 10, soni: 21, bet. 400 - 429.

qo'llab-quvvatlaydi va qo'shni davlatlar bilan munosabatlarini yaxshilaydi. Bu, ayniqsa, NATOning Sharqiy O'rta yer dengizi va Qora dengizdagi operatsiyalariga hissa qo'shadi. Mintaqaviy beqarorlik va inqirozlar Turkiyaning NATO bilan hamkorligini yanada muhimroq qiladi. Turkiyaning NATOga a'zoliqi terrorizmga qarshi kurashda ham muhim jihatga ega. 11-sentabr xurujlaridan keyin NATO terrorizmga qarshi operatsiyalarini kengaytirdi va Turkiya bu sa'y- harakatlarga faol hissa qo'shdi. Biroq Turkiyaning NATO doirasidagi aloqalari faqat harbiy va xavfsizlik o'lchovlari bilan cheklanmaydi. Turkiyaning Rossiya bilan aloqalari bu munosabatlarni shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Turkiya ham NATO a'zosi sifatida, ham Rossiya bilan savdo va energiya sohasida hamkorlik qilib, muvozanatli siyosat yuritadi. Biroq Rossiya bilan kelishmovchiliklar Turkiyaning NATO va AQSh bilan munosabatlariga ta'sir qilishi ham mumkin. Turkiyaning NATOga a'zo bo'lishi ham Turkiya, ham ittifoq manfaatlariga xizmat qiladigan o'zaro munosabatlarni yaratadi. Biroq, mintaqaviy dinamika va xalqaro munosabatlardagi o'zgaruvchilar tufayli Turkiyaning NATOdagi roli murakkab va ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi kerak. Turkiyaning NATOga a'zo bo'lishi va Rossiya bilan savdo va energiya hamkorligi murakkab tashqi siyosat tenglamasini yaratdi. Turkiya tarixan ham G'arb, ham Sharq uchun ochiq geografik mavqega ega bo'lib, buning natijasida turli manfaatlar yuzaga keldi, bu mamlakat tashqi siyosat nuqtai nazaridan muvozanatlashishi kerak. Shuning uchun Turkiya NATOga sodiqligini saqlab qolgan holda, Rossiya bilan ham munosabatlarini yaxshilashga harakat qiladi. Biroq, bu mutanosib siyosat ba'zi kelishmovchiliklar va keskinliklarga ham duch keldi.

Turkiyaning NATOga a'zo bo'lishi Sovuq urushdan keyingi davrda Turkiyaning G'arb bilan integratsiyalashuvining ramzi hisoblandi. Turkiya NATOning janubi-sharqiy qanotida strategik rol o'ynaydi va alyansning xavfsizlik maqsadlariga hissa qo'shdi. Bu Turkiyaga NATO bilan mustahkam harbiy aloqalar o'rnatish va alyans missiyalariga hissa qo'shish imkonini beradi. Boshqa tomondan Turkiyaning Rossiya bilan savdo va energiya hamkorligi iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishni maqsad qilgan. Turkiya energiya manbalarini diversifikatsiya qilishni va energiyaga qaramlikni kamaytirishni xohlaydi²⁸. Bundan tashqari, Turkiya- Rossiya munosabatlari ikki davlat o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni, xususan, energetika sohasida ham o'sishiga olib keldi. Biroq Turkiyaning Rossiya bilan kelishmovchiliklari bu muvozanatli siyosatni qiyinlashtirdi. Ayniqsa Suriya va Liviyadagi inqirozlarda Turkiya va Rossiyaning turli tomonlarni qo'llab-quvvatlashi munosabatlarni tarangligiga sabab bo'ldi. Turk harbiy kuchlari 2015- yilda Rossiya harbiy samolyotini urib tushirib, Turkiya va Rossiya o'rtasida jiddiy diplomatik inqirozga sabab bo'lgan edi. Biroq keyinchalik munosabatlar yaxshilandi va ikki davlat Suriya bo'yicha hamkorlik qildi. Yana bir nozik masala Rossiyaning Turkiyaga qarshi harbiy tahdidlari

---

²⁸ BILGE-CRISS Nur, "Turkiya-NATO ittifoqining tarixiy o'lchovi", Xalqaro aloqalar, 9-jild, 34-son (2012 yil yozi), bet. 1-28.

edi. Rossiya Turkiyaga S-400 havo mudofaa tizimlarini sotdi, bu esa NATO bilan nomuvofiqlik holatiga olib keldi. Shu sababdan Turkiyaning S-400 sotib olishi NATO va AQSh bilan munosabatlarda keskinlikka olib keldi. AQSh Turkiyani F-35 qiruvchi samolyotlari dasturidan chiqarib tashladi va sanksiyalar kiritdi. Natijada Turkiyaning NATOga a'zo bo'lishi va Rossiya bilan munosabatlari murakkab tenglamani yuzaga keltiradi. Turkiya muvozanatli siyosat yuritishga harakat qilsada, Suriya, Liviya, energetika sohasidagi hamkorlik va harbiy kelishmovchiliklar kabi bir qancha mavzular tufayli keskinliklarga duch keldi. Aytishimiz mumkinki, Turkiya NATO va AQSh bilan munosabatlarini muvozanatlash va Rossiya bilan kelishmovchiliklarni hal qilishda jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Turkiya, shuningdek, Shimoliy Atlantika Shartnomasining boshqa mamlakatlarga ham tarqalishiga imkon bergan NATOning kengayishini qo'llab-quvvatladi. NATO kengayishini 1999- yilda Chexiya, Vengriya va Polshani qabul qilish bilan boshladi. Bu kengayish Turkiya sharqidagi Qora dengizning strategik mintaqaga ekanligiga urg'u berdi. Turkiya XXI asrda ham NATO bilan yaqin hamkorlikni davom ettirmoqda. Turkiya ham NATOning Qora dengizdagi xavfsizlik harakatlarini qo'llab-quvvatladi. Biroq Turkiya va NATO o'rtasidagi munosabatlar nafaqat harbiy, balki siyosiy va diplomatik darajada ham muhim rol o'ynaydi. Turkiyaning NATOdagi ta'siri va ittifoqning qaror qabul qilish jarayonlariga qo'shadigan hissi mamlakatning milliy manfaatlari va xalqaro majburiyatlariga mos keladi. Turkiya va NATO munosabatlari chuqur tarixiy ildizlarga ega²⁹. Turkiyaning NATOga a'zoliigi mamlakatning milliy xavfsizligi, tashqi siyosat afzalliklari va mintaqaviy xavfsizlik dinamikasida muhim rol o'ynadi. Turkiya prezidenti Rejep Tayyip Erdog'anning Shvetsiyaning NATOga a'zo bo'lishini ma'qullash haqidagi qarorini ham ichki siyosat, ham xalqaro munosabatlarning murakkabligini aks ettiruvchi voqea sifatida baholash mumkin. Turkiyaning bu kabi qarorlarni qabul qilishda muvozanat siyosatiga amal qilishi, turli siyosiy kuchlar bilan aloqalarini davom ettirishni istashi va xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlashni maqsad qilgani diqqatga sazovordir³⁰. Biroq, bu kabi qarorlar Turkiyaning ichki va tashqi siyosati dinamikasi o'rtasidagi muvozanatni saqlash qiyinligini ham ko'rsatadi. Turkiya va Shvetsiya o'rtasidagi kelajakdagi munosabatlar ko'p jihatdan Turkiya Prezidenti Rejep Tayyip Erdog'anning siyosat afzalliklariga bog'liq. Erdog'an bu munosabatlarning to'g'ridan-to'g'ri to'qnashuvga aylanib ketishining oldini olishga qaratilgan siyosat yuritadi. Siyosat vektori vaqti- vaqti bilan o'zgarib turishi mumkin, lekin u odatda pragmatik doirada davom etadi.

Turkiya, Rossiya bilan yaqinroq munosabatlar o'rnatish uchun ba'zi tanqidlarga qaramay, odatda ko'p qirrali diplomatiyani qo'llashi kerak. Natijada

²⁹ <https://www.trt.net.tr/uzbek/turkiye-8/2022/02/18/nato-turkiya-va-greysiyaning-ittifoqqa-qo-shilganining-70-villigi-munosabati-bilan-tabrikladi-1781083>

³⁰ https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2014/09/140903_latin_uzbek_nato

Turkiyaning NATO a'zoliği va Rossiya bilan munosabatlari davrida Turkiya tashqi siyosatida murakkab muvozanatni saqlashga harakat qilmoqda. Turkiyaning NATO a'zoliği va Rossiya bilan munosabatlari o'rtasidagi muvozanat muhim rol o'ynaydi va turk diplomatiyasi bu muvozanatni saqlash uchun harakat qiladi va harakat qilishi kerak. Turkiya - NATO ancha vaqtdan buyon tinchlik va xavfsizlik uchun birga, respublika tashkil etilgandan beri Turkiyaning xavfsizlik siyosati ikkita asosiy faktorni hisobga olgan holda shakllantirildi: geografik joylashuvi va qo'shni davlatlar bilan aloqalari. Bu siyosatning asosini "hamkorlik" va "shariklik" tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan Turkiya tashqi siyosatining asosiy maqsadlari boshqa davlatlar bilan do'stona munosabatlar o'rnatish va qo'llab-quvvatlash, ikki tomonlama va ko'p tomonlama usullar orqali mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish hamda mintaqaviy, xalqaro tinchlik, barqarorlikni ta'minlashdan iboratdir.

Turkiya Ikkinchi jahon urushidan keyin u tarixiy tanlov qildi va erkin dunyo bilan birga G'arbiy blokda bo'lishni tanladi. Yosh Turkiya Respublikasining asosiy falsafasiga mos keladigan bu siyosat 1952- yili Turkiyaning NATOga a'zoliği bilan mustahkamandi. O'shandan beri NATO Turkiyaning mudofaa va xavfsizlik siyosatining asosi bo'lib kelmoqda. Turkiyaning NATOga a'zoliği haqidagi protokol 1951- yil 17-oktyabrda imzolangan. Turkiya Respublikasining Shimoliy Atlantika Shartnomasida ishtirok etishiga oid qonun 1952-yil 18-fevralda qabul qilingan va mamlakatimiz ushbu sanada Gretsiya bilan birga NATOga a'zo bo'lgan³¹. Tarixdagi eng muvaffaqiyatli mudofaa ittifoqi sifatida tanilgan, to'liq vakolatga ega bo'lgan muhim xalqaro tashkilotdir. NATOni tashkil etish to'g'risidagi Vashington shartnomasining umumiy mudofaa to'g'risidagi beshinchi moddasi boshqa ittifoqchilar kabi Turkiya uchun ham qimmatli xavfsizlik kafolatidir. Boshqa tomondan Turkiya NATO uchun ham muhim. Mamlakatimiz sovuq urush davrida Ittifoqning janubi-sharqiy chegarasini himoya qilish mas'uliyatini o'z zimmasiga oldi. Sovuq urushdan keyin inqirozni boshqarish va tinchlikni saqlash amaliyotlariga qo'shgan hissasi hamda faol tashqi siyosati natijasida mamlakatimizning NATO uchun ahamiyati tobora ortib bormoqda. 2022- yil 70 yilligi nishonlangan NATO-Turkiya munosabatlari, Sovuq Urush dinamikasi bilan sinovdan o'tgan, muvaffaqiyatli aralashuvlarni ortda qoldirgan, boshdan kechirgan barcha inqirozlarga qaramay hamkorlik orqali ko'plab tahdidlarni yengib o'tgan munosabatlar shaklidir. NATO Turkiya uchun muhim xavfsizlik soyabonini yaratgan bo'lsa, Turkiya Sovuq urush yillarida o'zining aktiv qiymati bilan ittifoqning janubiy qanotini himoya qiluvchi muhim ittifoqchiga aylandi. Turkiya Sovuq Urushdan keyingi davrda NATO operatsiyalariga katta hissa qo'shdi³².

³¹ <https://www.trt.net.tr/uzbek/turkiye-8/2022/02/18/nato-turkiya-va-gretsiyaning-ittifoqqa-qo-shilganining-70-yilligi-munosabati-bilan-tabrikladi-1781083>

³² Yuksel Çağdaş, Türkiye'nin NATO'ya Katılımı: NATO'nun Türk Dış Politikasına Etkisi (1949-1974), Urzeni Yayınevi, 2022.

“NATO- 2030” kun tartibi Turkiyaning milliy xavfsizlik strategiyasi va tashqi siyosat ustuvorliklari bilan katta darajada mos keladi va Turkiya ko‘p yillar davomida malakali hissa qo‘shgan masalalarni qamrab oladi. Shuning uchun u Turkiyaning ittifoqchilar bilan ikki tomonlama va ko‘p tomonlama munosabatlariga bevosita hissa qo‘shishi mumkin bo‘lgan elementlarni o‘z ichiga oladi. Turkiyaning “NATO- 2030” kun tartibini faol va samarali qo‘llab-quvvatlashi uning ba’zi ittifoqdoshlari, xususan, AQSh va Fransiya o‘rtasidagi ziddiyatlarni yengish uchun muhim imkoniyatlar yaratishi mumkin³³. Ittifoqning mudofaa qobiliyatiga ta’siri, shuningdek, urush vaziyatlari, inqilob davrlarida yetkazishi mumkin bo‘lgan zararni qoplash imkoniyatlari ham mavjuddir. 1990- yillardan boshlab Sharq va G‘arb mojarosi tugashi bilan NATO mintaqaviy mojarolar va xalqaro terrorizm faoliyati tufayli Shimoliy Atlantika ittifoqiga a’zo mamlakatlar xavfsizligi va barqarorligiga global miqyosda tahdidlar mavjudligini ko‘rsatdi. Tashkilot harbiy jihatdan urushga qarshi kurashish uchun ittifoqdoshlaridan tashqari ko‘plab davlatlar bilan sheriklik va hamkorlik tuzilmalarini rivojlantirib, kollektiv xavfsizlik tashkilotiga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, Ikki qutbli tizimning yemirilishi bilan xalqaro tizimda yuz bergan nazariy va amaliy o‘zgarishlar, ishlab chiqilgan loyihani amalga oshirish uchun bir qancha savdo bloklari, tashkilotlar tuzildi. Dunyodagi eng katta gumanitar yordam va taraqqiyot yordamini ko‘rsatuvchi kuch Yevropa Ittifoqi va NATO tashkilotlari shular jumlasidandir. Yuqorida aytib o‘tilganidek bu kabi xalqaro tashkilotlarda Turkiyaning ham alohida o‘rni mavjud. Turkiya nafaqat yumshoq kuchga, balki Yevropa Ittifoqining qattiq kuchiga ham hissa qo‘sha oladigan davlatdir. Turkiyaning jami quruqlik, dengiz va havo kuchiga qo‘shgan hissasi Fransiya, Germaniya va Angliyadan keyin to‘rtinchi o‘rinda turadi. Turkiya NATO a’zoli va geosiyosiy joylashuvi bilan Yevropa Ittifoqining a’zo bo‘la olmayotgan davlatdir. So‘nggi yillarda Turkiya va NATO o‘rtasidagi munosabatlarda ba’zi ziddiyatlar ham yuzaga keldi, ammo bu ularning xalqaro munosabatlariga to‘sqinlik qila olmaydi. Shu bilan birga, Turkiya tashkilot doirasida hamkorlikni davom ettirishga qiziqish bildirgan, chunki ittifoqning himoya mexanizmlari va resurslaridan foyda olish, shuningdek, xalqaro xavfsizlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynashi turkiya manfaatlariga xizmat qiladi. Yana shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, Turkiya va NATO o‘rtasidagi munosabat murakkab, ikkala tomon ham o‘z manfaatlarini hisobga olgan holda hamkorlikni davom ettirishga intilishadi. Bu munosabat o‘zgaruvchan geosiyosiy sharoitlarda ham doimiy ravishda rivojlanib kelmoqda.

---

³³ Og‘uzlu Tarik 2012, "NATO ve Türkiye: Değişen İttifakın Sorgulayan Bir Üyesi", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2012, cilt. 9, Sayı. 34, s. 99-124.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kayar Ağın ve Kaya Yasin Çağlar, "1952-2020'de Türkiye'nin NATO ilişkileri", Sosyal-insani ve idari bilimler alanında uluslararası çalışmalar, cilt XVIII, Eğitim yayınevi, 2022, sayfa. 457.
2. Kibaroglu Mustafa, "Füze Kalkanı Projesinde Türkiye'nin Rolü", Journal of Balkan and Middle Eastern Studies, Yaz 2013, Cilt. 15, hayır. 2, Londra, sayfa. 552.
3. Melih Duman, "2020-yilda Turkiya-NATO munosabatlarining tarixiy o'Ichovi", Akademik sezgirliklar , 2023-yil, jild: 10, soni: 21, bet. 430.
4. Kibaroglu Mustafa, "Geçmişte Türkiye ve NATO: Kazandıran Bir İlişki Olarak Sınıflandırmak Zor, Bölüm II", Stratejist, Temmuz-Ağustos-Eylül, sayfa. 126.
5. Oğuzlu Tarık 2012, "NATO ve Türkiye: Değişen İttifakın Sorgulayan Bir Üyesi", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2012, cilt. 9, Sayı. 34, sayfa. 125.
6. Yüksel Çağdaş, Türkiye'nin NATO'ya Katılımı: NATO'nun Türk Dış Politikasına Etkisi (1949-1974), Urzeni Yayınevi makalesi- 2022.
7. Навроцкий, Владимир „Влияние реализации программы «Партнёрство ради мира» на процесс расширения НАТО“. Віче (февраль 2011). 14 сентября 2014.
8. <https://www.trt.net.tr/uzbek/turkiye-8/2022/02/18/nato-turkiye-va-gretsiyaning-ittifoqqa-qo-shilganining-70-yilligi-munosabati-bilan-tabrikladi-1781083>
9. https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2014/09/140903_latin_uzbek_nato